

Den finländska högern och utrikesdebatten

En alltid aktuell fråga i finländsk utrikesdebatt är hur förhållandet till Sovjetunionen skall beröras i tal och skrift. President Paasikivi gav redan 1945 anvisningar och råd om den saken. De har i det stora hela följts. Pol mag Dag Anckar, forskningsassistent vid akademien i Åbo, har gjort en undersökning om högern i Finland och utrikesdebatten. Han konstaterar, att utrikespolitiska ställningstaganden utnyttjats av motståndare för att omöjliggöra inrikespolitiska insatser. Men stridigheterna har minskat under 1960-talet. Förutsättningar finns nu för större lugn på den utrikespolitiska fronten, så mycket mer angeläget som nästa presidentval inträffar 1974.

I sitt inledningsanförande vid ett informationstillfälle för pressens representanter i december 1945 framhöll dåvarande statsminister J. K. Paasikivi att såväl pressen som den allmänna opinionen omfattade den ståndpunkten, att vapenstilleståndsfördraget mellan Finland och Sovjetunionen skulle uppfyllas till punkt och pricka. Detta var dock enligt talaren inte tillräckligt: »Enligt min uppfattning ser man den här frågan ur en litet — jag finner inte det rätta ordet, men skulle vilja säga — formell synvinkel och det räcker inte. Vi finländare är . . . vana vid att tänka i de former och de fåror som den inre rättsordningen bestämmer . . . Men i internationella frågor är förhållandena andra. I relationerna mellan stater beaktar man, såsom alla förstår, alldeles andra synpunkter, och där avgör andra krafter än de som råder i de permanenta förhållandena på den inre rättens område.»

Senare i sitt anförande återkom Paasikivi till denna fråga och underströk att »många i vårt land synes tro att vi redan nu lever i något så när normala förhållanden och att det är ingen fara, utan att vi kan gräla och skälla på varandra så mycket vi vill. Denna uppfattning är alldeles felaktig. Vi lever ännu inte alls under normala förhållanden, vi har vapenstillestånd och vi har här övervakningskommissionen, som i kraft av vapenstilleståndsfördraget har mycket stora rättigheter och befogenheter.»

Vid ett liknande informationstillfälle i februari 1946 framhöll Paasikivi i ett svar på en fråga, i vilken utsträckning pressen

under rådande förhållanden kunde utnyttja sin rätt till framförande av kritik, att »vad pressens uppträdande beträffar, så varken ber eller föreslår någon att man skall uppträda krypande och ödmjukt och bockande... Det är inte regeringens avsikt... Var och en har rätt att utnyttja friheten att framföra kritik, något annat kan det inte vara tal om.»

I dessa citat återfinns man en gränsdragning, ett utstakande av de linjer inom vilka utrikesdebatten enligt talaren borde hålla sig. Å ena sidan var det inte önskvärt att debatten antog former som kunde betecknas som »krypande» eller »bockande». Å andra sidan kunde debatten inte heller föras helt fritt. Det gällde att pålägga sig en viss inre självzensur, varvid det inte var tillfyllest att stanna vid ett erkännande av de fördragsenliga och i denna mening »juridiska» eftergifter som gjorts i avseende å relationerna till den östra stormakten och grannen. Det krävdes något utöver detta: en beredvillighet att avhålla sig ifrån opinionsyttringar som kunde uppfattas som kränkande eller irriterande för Sovjetunionen.

De tre attityderna

På det hela taget kan man säga att konflikter mellan dessa tre attityder till Sovjetunionen — en ödmjuk, en försiktig, en avmått — har dominerat den efterkrigstida utrikesdebatten i Finland. När det gäller att bestämma dessa attityders ideologiska placering kan man med införande av vissa förenklingar utgå från en vänsterhöger-skala och påstå, att inställningen till

Sovjet varit mer förbehållsam och svalare längre högerut på skalan. Påståendet inrymmer dock som sagt vissa förenklingar.

Den attityd som intagits av de yttersta vänstergrupperingarna — kommunisterna och i viss mån arbetarnas och småbrukarnas socialdemokratiska förbund — har varit definitivt östorienterad men kan svårigen betecknas som »ödmjuk» eller »bockande». Uppslutningen kring de uppfattningar som Sovjetunionen gett uttryck åt har inte motiverats av en insikt om det nödvändiga i att beakta utrikespolitiska realiteter utan av en övertygelse, att Sovjets uppfattningar — eller i varje fall de målsättningar som ligger bakom dessa uppfattningar — är riktiga. En annan förenkling gäller högerattitydens placering. I själva verket har inom alla borgerliga partier funnits företrädare för en riktning som förespråkade en mer självständig hållning mot Sovjetunionen, vartill kommer att denna riktning varit representerad även inom socialdemokratin. Särskilt under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet kan det socialdemokratiska partiet sägas ha tillhört partiskalans högra flygel vad utrikespolitiken beträffar. Det underlag, som denna riktning förfogat över, kan dock i allmänhet sägas ha varit bredare inom de partier som befinner sig längre högerut på partiskalan. Den riktning, som talat för en mer försiktig attityd, har haft ett starkare understöd inom de centerbetonade partierna.

Högerns utrikespolitik

När det gäller att definiera högerns ut-

rikespolitiska ideologi är det framför allt två omständigheter som bör hållas i minnet. Konservativa riktningar värdesätter i allmänhet nationens historiska arv och »sammanför till ett begrepp — det 'nationella elementet' — känslan för detta arv och intresset för en nationell politik i mellanfolkliga sammanhang» (Sven Lindman, *Partistudier* 1—3, Åbo 1957, s. 117). Man bör då beakta dels högerens uppfattning av Finlands historiska arv, dels dess intresse för en nationell politik.

Vad den förstnämnda frågeställningen beträffar är det inte fråga om att högern uttryckligen skulle se Finland som »västerns yttersta utpost mot österns barbarhorder». Det är fastmer fråga om ett mycket bestämt avståndstagande från den samhällsordning, som Sovjetunionen representerar, och ett förnekande av att hänsynstaganden till Sovjet borde motivera en mjukare inställning till hemmakommunisterna. De ibland uppdykande spekulationerna om att den stränga disciplin och den oförståelse för avvikande beteendemönster, som genomsyrar det sovjetiska samhället, kan göra detta mer tilltalande för högerkretsarna i Finland får betecknas som i högsta grad orealistiska. Det är ett ofrånkomligt faktum, att till Finlands historiska arv hör minnet av svåra ryska övergrepp. Benägenheten att glömma och ha överseende med dessa övergrepp är mindre framträdande inom högern än inom andra ideologiska grupperingar. Kränkningar av landets suveränitet ter sig naturligtvis mest misshagliga för de kretsar, som har den största benägenheten att

hemfalla till nationalistiska tänkesätt.

Högerens intresse för en nationell politik har främst tagit sig uttryck i ett bestridande av att utrikespolitiska hänsyn till Sovjet borde få dirigera Finlands ställningstaganden i frågor, där politiska eller ekonomiska motiv förefaller anbefalla andra lösningar än de som kan antas väcka den största genklängen i öster. Några exempel: på högerhåll talade man för Finlands anslutning till Nordiska rådet även när Sovjet ställde sig avvisande till anslutningsplanerna. Man kritiserade häftigt att Finland i FN-omröstningarna hösten 1956 avhöll sig från att fördöma Sovjetunionens intervention i Ungern. Man drog sig inte för att under den s k nattfrostsen hösten 1958 anklaga Sovjet för att kränka Finlands suveränitet och blanda sig i landets inre angelägenheter. Man pläderade under EFTA-debattens första skeden varmt för en direkt anslutning till frihandelsområdet, och man protesterade slutligen energiskt mot arrendeavtalet rörande Saima kanal, vilket man fann vara ekonomiskt olönsamt. Finlands utrikespolitik har vidare sagts vara kännetecknad av »servilism» och »guvernementanda», presidentvalen har sagts vara »generalguvernörsval» och landet har betecknats som en »halvsatellit», vars neutrala hållning i internationellt-politiska sammanhang lämnat mycket övrigt att önska. Och givetvis har frasen om »Kekkoslovakien» då och då dykt upp i högerens utrikespolitiska argumentering. En av nationella samlingspartiets riksdagsledamöter uppmanade sålunda vid en riksdagsdebatt efter notkri-

sen 1961 president Kekkonen att vända om och inte fortsätta på den väg, på vilken han kunde bli den finländska historiens president Beneš(!).

Kritiken mot högern

När man i Finland har kritiserat högern för att inte operera med tillräcklig försiktighet i den utrikespolitiska debatten, har man sålunda kunnat göra det med en viss rätt. Det har inte saknats uttalanden av högerpressen och högerpolitiker som förefaller ha kunnat formuleras med större eftertanke. En helt annan sak är att denna kritik ofta — för att inte säga för det mesta — tagit sig uttryck och former som på intet sätt kan betecknas som uppbyggande. Särskilt under mer elakartade utrikespolitiska kriser har det varit vanligt att högern utsatts för den barocka beskyllningen att önska genomgripande ändra landets utrikespolitik. Beskyllningarna har följande inte formulerats endast av finländsk press. Även pressen i Sovjetunionen har gärna gjort uttalanden som gått i samma riktning. Tom ledande politiker i Sovjet har funnit för gott att förena sig om mistankarna. Här må bara påminnas om regeringschefen Chrusjtjovs antydning i Novosibirsk 1961 om att högerkretsarna och »tannerianerna» i Finland kanske hyste planer på ett förnyat vapenbrödraskap med Tyskland(!). Dylika opinionsyttringar tolkas i Finland vanligen som uttryck för en inställning som visserligen är beklaglig men som inte desto mindre är en realitet som måste beaktas. Detta »beaktande» innebär då att de prickade grup-

peringarnas utrikespolitiska barlast omöjliggör en fullödig inrikespolitisk insats från deras sida.

Det är givetvis självklart att goda relationer till Sovjetunionen är en nödvändighet för Finland. Lika självklart borde då vara att oenigheter om hur relationerna skall förverkligas och utformas borde motarbetas. I intet fall kan ett konstgjort uppförstorande eller understrykande av de meningsskiljaktigheter som råder vara landet till gagn. Å andra sidan bör man inte heller — och här har högern själv långt ifrån alltid uppträtt helt sanningsenligt — förneka att vissa meningsskiljaktigheter föreligger. De har visserligen, bortsett från hos yttersta vänstern, mer karaktären av grad- än av artskillnader, men de existerar dock. Under senare delen av 1960-talet har de spelat en mer undanskymd roll i den politiska debatten, men det skulle vara att dra alltför långt gående slutsatser att påstå att de därmed vore helt eliminerade.

Oppositionens begränsning

Den svenske forskaren Krister Wahlbäck, som har ägnat de politiska förhållandena i Finland en ingående och förtjänstfull behandling, har påpekat att det är obestridligt att den opposition, som tidigare fanns mot president Kekkonens uppfattning om vad Paasikivi-linjen kräver, har blivit så begränsad att den inte ens på rysk sida kan tillmätas nämnvärd politisk betydelse (Från Mannerheim till Kekkonen, Malmö 1967, s 191). Iakttagelsen är helt riktig, och det är att hoppas att Wahlbäck har

rätt i sitt förmodande att striderna kring utrikespolitiken är ett avslutat kapitel i finländsk politisk debatt. De bakomliggande omständigheter, som bidrog till att göra finländsk utrikesdebatt så häftig under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet — dels meningsskiljaktigheter av ideologisk karaktär, dels den beklagliga tendensen att fläta in utrikespolitiken i den inrikespolitiska maktkampen — har kommit i bakgrunden. Detta har skett på grund av att det utrikespolitiska händelseförloppet tagit en lugnare vändning som inte i samma utsträckning som tidigare aktualiserat meningsskiljaktigheter. Vidare är det parlamentariska dödläge, som utrikesdebatten tidigare bidrog till att skapa, ett överståndet stadium. Det har inte funnits någon »nattfrost», någon notkris, någon EFTA-associering eller något Saima kanal-avtal under 1960-talets senare hälft. Likaså har den utrikespolitiska diskriminering, som särskilt socialdemokraterna var utsatta för, eliminerats genom de inrikespolitiska maktförskjutningar som ägt rum och genom den beredvillighet till utrikespolitisk omorientering socialdemokraterna gett uttryck för.

Å andra sidan är det givetvis möjligt att dessa omständigheter åter blir aktuella. Detta beror på vilken utformning kommande utrikespolitiska händelseförlopp får. Debatten kring den vändning NORD-EK-frågan tog hösten 1969 visade att

opinionerna rörande den grad av försiktighet, Finland bör visa mot Sovjetunionen, utformas enligt samma mönster som tidigare. Debatten kan väntas bli mer in-flammerad då den ömtåliga frågan om Finlands roll i den fortsatta europeiska ekonomiska integrationen rycker närmare och antar mer konkreta drag. Frågan om utrikespolitikens roll i den inrikespolitiska maktkampen är likaså oklar. Det är fullt tänkbart att problemställningen blir aktuell i samband med presidentvalen 1974. Här må påminnas om att giltighetstiden för vänskaps-, samarbets- och biståndspakten löper ut 1975, varför frågan om dess förlängning kan dragas in i presidentvalstriden. Mycket beror på vilken hållning Sovjetunionen intar.

Givetvis är det att hoppas att grälen kring vilket parti och vilka politiker som bäst lever upp till Paasikivi-linjens principer kan undvikas. Blossar de upp igen är det fara värt att det åter börjar gnissla i det parlamentariska maskineriet. 1970-talet har nämligen förutspåtts bli en framgångsrik tid för högern i Finland, detta bl a till följd av befolkningsutvecklingen. Men eventuella valframgångar kan visa sig väga lätt mot de utrikespolitiska realiteter Finland har att brottas med. Följden blir då en återgång till den »primitiva parlamentarism» (Axel Bruswitz), som statslivet i Finland under olika skeden sagts ha varit kännetecknad av.